

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ ОТРИМАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРИНЦИПУ ПОВАГИ ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ ОСОБИ

Не дивлячись на те, що ряд нормативних актів, таких як Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт, про громадянські та політичні права 1966 року, Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких та таких, що принижують гідність видів поводження та покарання 1984 року, Конституція України та Кримінальний процесуальний кодекс України закріплюють положення про те, що кожен має право на повагу його честі і гідності, та що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському, або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню, на практиці ми все одно зустрічаємось з застосуванням на досудовому розслідуванні таких способів отримання доказів, які протирічать вказаним вище нормам. Насамперед мова йде звісно про фізичний або психічний вплив на особу підозрюваного для отримання від нього відомостей, які він може приховувати і які можуть бути доказами його вини. Отже, постає питання про допустимість доказів отриманих таким шляхом. Звісно, якщо опиратися на норми закону, то такі докази не можуть бути допустимими, але практика і неофіційна статистика свідчать про те, що вони досить часто використовуються. Про це свідчить статистика звернень громадян України до Європейського суду з прав людини з скаргами на дії правоохоронців, яка з кожним роком зростає.

Друковані та інтернет-видання регулярно горять заголовками про подібні справи. В одній із таких статей проводиться статистичне дослідження Харківського інституту соціальних досліджень в якому йдеться про те, що кількість жертв жорстокого поводження у відділках міліції сягає 980 випадків на рік. Але більшість людей приховують, що з ними таке сталося, бо вважають, що відповідальності за такі дії ніхто не понесе. Проводячи дане дослідження, працівники інституту опиралися на дані громадської приймальної Харківської правозахисної групи, де кожне десяте звернення стосується жорстокого

поводження в правоохоронних органах України. На рік виходить до 250 скарг[10]. Наскільки достовірними є такі дані – стверджувати важко, оскільки будь-якій особі може здатися, що дії вчинювані відносно неї працівниками правоохоронних органів були неправомірними, але реальну оцінку подібній ситуації може дати лише юридично обізнана особа, оскільки слід пам'ятати про те, що при здійсненні кримінального провадження, в деяких випадках, передбачених законом, компетентні державні органи мають право приймати рішення та вчиняти дії, які певним чином, спричиняють особі моральні чи фізичні переживання, але ґрунтуються виключно на нормах закону. До таких дій відносяться, зокрема, проведення особистого обшуку, освідчування особи, відібрання зразків для експертизи, примусова виїмка, тощо. Допустимість доказів отриманих в результаті проведення таких дій сумніву не підлягає, адже всі вони регламентовані нормами КПК. До прийняття нового Кримінального процесуального кодексу виникали проблемні ситуації, коли особа відмовлялася від добровільного надання зразків для експертизи, оскільки старим кодексом не було закріплено можливості примусового відбирання подібних зразків. Деякі вчені, зокрема М.С. Деченко, В.І. Камінська, М.С. Строгович категорично заперечують можливість примусової участі осіб у експертному дослідженні [9, С.32]. Але з прийняттям КПК 2012 року це питання вирішилось на законодавчому рівні, а саме ч.3 ст. 245 зазначає, що у разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право дозволити слідчому, прокурору здійснити відбирання біологічних зразків примусово. Прихильниками такої позиції законодавця є Ю.П. Алєнін, О.В. Баулін, Н.С. Карпов, В.В. Леоненко, Н.А. Маркс та ін. [7, С.73]. Отже, ми можемо дійти висновку, що ряд слідчих (розшукових) дій так чи інакше будуть спричиняти особі певні фізичні чи моральні негаразди, але будуть допустимими, оскільки без проведення таких слідчих дій неможливо буде встановити повну картину злочину та об'єктивно встановити всі обставини справи.

Повертаючись до питання порушення принципу поваги честі і гідності особи, слід звернути увагу на визначення, яке нам дає Цивільний кодекс України

в ст. 297 – гідність особи як об’єкт суб’єктивного права – це її соціальна цінність, значущість, що виникає з народження, складається з окремих духовних, фізичних та моральних якостей, які забезпечують фізичну та моральну цілісність особи. За Конституцією всі рівні, але чи однаковою буде соціальна цінність особи, яка підозрюється у вчиненні особливо тяжкого злочину і особи яка постраждала від такого злочину? Звісно, вина може бути доведена лише судом, але, якщо особа вже є підозрюваною у вчиненні злочину, то відповідно у слідчого вже є необхідні докази, щоб підозрювати таку особу. І можливо, в деяких виключних випадках може мати місце застосування до особи певного, не фізичного, але психологічного впливу, для отримання правдивих відомостей. Для цього необхідно приділяти більше уваги вивченню психології та педагогіки при підготовці кадрів для правоохоронних органів. І ще одним важливим моментом є те, що часто, в спробах отримати зізнання від підозрюваного, особа що здійснює розслідування не приділяє достатньо уваги іншим доказам, які є по справі, а зосереджує сили на засобах, скажемо так, нестандартного впливу. Можливо, якби в правоохоронних органах не було лише гонитви за статистикою розкриття злочинів, то уповноважені особи не шукали б «легких шляхів» отримання зізнань.

В свою чергу, на стадії судового розгляду обов’язок оцінки доказів з точки зору допустимості покладено на суд і суддя знаходиться під чималим тиском, оскільки, якщо він визнає певні докази недопустимими і постановить виправдувальний вирок, то по-перше, він розуміє, що в діючих реаліях такий вирок засвідчує незаконність усього кримінального переслідування виправданій особи, а відтак завдає неабиякого удару по особам, які проводили розслідування, а по-друге, зрозуміло, що наслідком такого вироку є повна компенсація з державного бюджету виправданій особі матеріальної та моральної шкоди, завданої безпідставним кримінальним переслідуванням. Тому відсоток визнання доказів недопустимими на стадії судового розгляду незначний.

За негласною статистикою, випадки перевищення службових повноважень працівниками правоохоронних органів для отримання показань від підозрюваного трапляються досить часто. І це питання є проблемним не лише для України чи

пострадянських держав, а й для ряду Європейських держав. Так, Європейський суд з прав людини, розглядаючи справу «Ірландія проти Сполученого Королівства» визнав такими, що суперечать ст.3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року п'яти методів сенсорної деривації, що застосовувалася поліцейськими органами Великобританії під час допитів підозрюваних: стояння біля стіни в незручному становищі, покриття голови непрозорим каптуром, шумовий вплив, позбавлення сну, їжі та води. Щодо України, в практиці Суду також є кілька рішень, які стосуються порушення тієї ж статті. Це рішення у справах «Афанасьєв проти України», «Невмержицький проти України» та ін.

Слід зазначити, що розширене визначення катування представлено в Декларації про захист осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поводження і покарання від 9 грудня 1975 року та в Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року, а саме катування там визначено як будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне спричиняється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи інформації чи зізнань, покарати її за дії, які вона вчинила або у вчиненні якої вона підозрюється... В даному випадку постає питання – як визначити шкалу СИЛЬНОГО болю? Яке страждання буде вважатися моральним і хто, крім особи якій воно завдається може оцінити чи має місце таке страждання?

З накопиченням практики Європейського суду з прав людини за зверненнями осіб, щодо застосування до них неправомірних заходів з боку правоохоронних органів сформувалися стандарти нелюдського поводження, або такого, що принижує гідність. Так, у Рішенні в справі Данія, Франція, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції визначаються, що нелюдське поводження або покарання – таке поводження, яке навмисно спричиняє тяжке розумове чи фізичне страждання, що за даних обставин є невинуватим; таке, що принижує гідність, поводження або покарання – поводження, яке грубо принижує особу

перед іншими, або примушує її діяти всупереч власній волі чи власним переконанням [8,С.202]. Знову ж таки в даному тлумаченні є ряд спірних моментів. Наприклад, що мається на увазі під поняттям «невиправданим за даних обставин»? І чи є доцільним визнавати таким, що принижує гідність поводження з особою, яке примушує її діяти всупереч власній волі чи власним переконанням? Якщо особа підозрюється у вчиненні злочину, то це вже здійснюється проти її волі. Мало хто зі злочинців хотів би бути затриманий. А що стосується власних переконань, то, якщо особа дійсно вчинила злочин, і про це відомо лише їй, то вона може бути повністю впевнена і переконана в тому, що діяння її були правильними з точки зору її внутрішнього переконання. Звісно, вину особи у вчиненні того чи іншого злочину може бути доведено лише судом, але якщо у посадової особи в провадженні якої знаходиться справа є достатні дані, щоб вважати особу підозрюваною, то можливо в даному випадку обставини застосування якихось, як вже зазначалося, не фізичних, а психологічних впливів будуть виправданими? Очевидно, що можливість застосування таких заходів повинно бути чітко закріплено в законодавстві, перелік заходів, умови проведення, злочини за підозрою в яких може бути допустимим таке застосування. Можливо, такий метод міг би стати методом «необхідного зла». На жаль, на сьогоднішній день ніхто не дасть чіткої відповіді, як вирішити питання допустимості доказів отриманих з порушенням певних принципів враховуючи не лише їх формальне закріплення, але і життєві реалії. Залишається сподіватися на подальше більш чітке дослідження подібних питань.

Список використаних джерел

Нормативно-правові акти

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року// Відомості Верховної Ради України. – 1996 - №30;
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х.: Одісей, 2012. – 360 с.

3. Цивільний кодекс України. Офіційний текст. Інтернет посилання: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року в Парижі// Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К.: Наукова думка, 1992.
5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року// Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К.: Наукова думка, 1992.
6. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966р.// Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера.

Спеціальна література

7. Аленин Ю.П. Процессуальные особенности производства следственных действий. - К-д, Центрально- Украинское издательство, 2002. - С.212; Баулін О.В., Карпов Н.С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: Монографія / Під заг.регі. З.Д.Смітієнко. - К.: Національна академія внутрішніх справ України. 2001.- с.146; Леоненко В.В. Профессиональная этика участников уголовного судопроизводства. - Киев: Паукова думка, 1981
8. Грошевий Ю.М. Коментар до статей 29, 30, 31 Конституції України//Грошевий Ю.М. Вибрані праці. – Х.: Право, 2011.
9. Каминская В.И. Охрана прав и законных интересов граждан в уголовно-процессуальном праве // Советское государство и право. М., 1968. - № 10.
10. Інтернет посилання: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1351765502>